

Murâbitlar Döneminde Yûsuf b. Tâşfin'in Fas'ı Birleştirme Çabaları (1059-1084 M)

Yûsuf ibn Tashfin's Efforts to Unify Morocco During the Almoravid Period (1059–1084 AD)

Amel DAHOUMANE*

Öz

Bu çalışma, Yûsuf b. Tâşfin'in Murâbitlar Devleti'nin temellerini atma ve V/XI. yüzyılda Fas'ı birleştirme sürecinde gösterdiği askerî ve idarî çabaları ele almaktadır. Araştırmada, Murâbitlar hareketinin ortaya çıkışından önce bölgede hüküm süren siyasî ve toplumsal istikrarsızlık, kabileler arası bölünmüşlük ve özellikle Fas ve çevresinde yaşanan kaos ortamı vurgulanmaktadır. Ayrıca Yûsuf b. Tâşfin'in Fas, Tanca ve Sebte gibi önemli şehirleri kapsayan düzenli askerî seferlerle nüfuzunu nasıl genişlettiği ve merkezî bir otorite tesisine nasıl katkı sağladığı incelenmektedir. Çalışma, devletin kuruluşuyla birlikte meydana gelen siyasî dönüşümleri, özellikle geleneksel Arap nüfuzunun zayıflamasını ve Berberî unsurun Batı İslam dünyasında yükselişini de ele almaktadır. Araştırma, devletin siyasî ve dinî kuruluş sürecini incelemek için tarihî analiz yöntemine dayanmakta ve dinî reform projesi ile siyasî otorite inşasının nasıl kaynaştırıldığını irdelemektedir. Bu bağlamda çalışma, Murâbitlar birliğinin başarısında etkili olan iç ve dış faktörleri ortaya koymayı ve bu başarının Batı İslam dünyasının İslamî ve siyasî kimliğinin şekillenmesinde nasıl derin etkiler bıraktığını göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler : Yûsuf b. Tâşfin, Murâbitlar, Fas, Zenâte, Abdullah b. Yâsîn

Abstract

This study examines the military and administrative efforts undertaken by Yusuf b. Tashfin in laying the foundations of the Almoravid State and unifying the Maghreb al-Aqsa during the V/XI. century. The research highlights the political and

* Doktora öğrencisi, Selcuk Üniversitesi, Edabiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, email: ameldahoumane94@gmail.com, Orcid: 0009-0003-3308-2989

social instability that prevailed in the region prior to the emergence of the Almoravid movement, including tribal divisions and the atmosphere of chaos particularly evident in Fez and its surroundings. It further analyzes how Yusuf b. Tashfin expanded his influence through organized military campaigns targeting key cities such as Fez, Tangier, and Ceuta, thereby contributing to the establishment of a centralized authority. The study also addresses the political transformations accompanying the establishment of the state, notably the decline of traditional Arab influence and the rise of Berber elements within the Islamic West. Relying on historical analysis, the research investigates the intertwining of the religious reform project with the construction of political authority. Within this framework, the study aims to highlight the internal and external factors that contributed to the success of Almoravid unification and to explore the profound impact this success had on shaping the Islamic and political identity of the Islamic West during this pivotal period.

Keywords: Yusuf b. Tashfin, Almoravids, Morocco, Zenata, Abdullah b. Yasin.

Giriş

Yûsuf b. Tâşfin, Murâbıtlar Devleti'nin temellerini sağlamlaştırmada ve Fası dinî ıslahatla askerî gücü birleştiren merkezî bir otorite altında birleştirmede merkezî bir rol oynamış en önemli liderlerden biri olarak kabul edilmektedir. Abdullah b. Yâsîn önderliğinde dinî bir ıslah hareketi olarak başlayan Murâbıtlar Devleti'nin kuruluş süreci, Batı İslam dünyasında siyasi birliğin tesisi yönündeki projenin temelini oluşturmuştur. Bu projeyi maharet ve dirayetle yürüten kişi ise Yûsuf b. Tâşfin olmuştur. Bu çalışmanın önemi, Yûsuf b. Tâşfin'in Fas'ın liderliğini üstlendiği andan itibaren izlediği yolu, Murâbıtlar Devleti'nin kuruluş sürecinde bölgenin içinde bulunduğu siyasî ve askerî koşulları ele almakta ve onun Mağrib şehirlerini Murâbıtlar sancığı altında birleştirmek için gösterdiği saha çabalarına odaklanmasında yatmaktadır. Bu hedef doğrultusunda çalışma, hem klasik tarihî kaynaklara hem de modern akademik eserlere dayandırılmıştır. Kaynaklar arasında İbn Ebî Zerr'in *Ravd al-kirtâs*'ı ve İbn İzârî'nin *al-Bayân al-Muğrib* adlı eserleri öne çıkmakta; Ayrıca modern dönem araştırmacılarından Hâmid Halîfe'nin çalışmaları da dengeli ve kapsamlı bir bakış açısı sunmak amacıyla değerlendirilmiştir.

Murâbıtlar Devleti'nin kuruluşu, yükselişi ve güce ulaşması büyük ilgi uyandırmaktadır. Bu devlet, başlangıçta hurafelerden ve şirk unsurlarından

uzak, İslam dininin doğru prensiplerini yayma fikriyle ortaya çıkmıştır. Ancak büyük çabalar sonucunda, sadece bir fikir olmaktan çıkıp güçlü bir devlete dönüşmüş ve hakimiyetini Sahrâ, Mağrib-i Aksâ, Mağrib-i Evsat ve Endülüs'e kadar genişletmiştir.

Murâbitların kökeni, Güney Fas'ın ötesinde, Dren'in güneyinde Murâbitlar Devleti'ni kuran Sanhâca kabilesine mensup Lemtûne boyuna dayanmaktadır¹⁰⁰. Murâbitlar, Batı Sahrâ bölgesinde, Atlas Okyanusu'na komşu, kuzeyde Fas topraklarıyla, güneyde ise Sudan ile bağlantılı bir bölgede ortaya çıkmıştır. Bu bölgede yaşayan Sanhâca kabileleri, din, dil ve gelenek birliği ile birbirine bağlıydı¹⁰¹.

Göçebe bir yaşam süren Murâbitlar, çölde bir vahadan diğerine hareket eden bir topluluktur. Ancak bilim, sanat ve yazı alanlarında derin bir birikime sahip değillerdi. Hatta Müslüman topluluklarla komşu olmalarına rağmen, İslam'ın sahih öğretileri konusundaki bilgileri oldukça sınırlıydı.¹⁰²

Murâbitlar, aynı zamanda "Mulâsîmûn" (Peçeliler) olarak da bilinmekteydi. Bu adlandırmanın iki farklı açıklaması bulunmaktadır. Birincisine göre, Murâbitlar yüzlerinden peçeyi (lisâm) hiç eksik etmezlerdi. İkinci açıklamaya göre ise, bir seferinde erkekler kabilelerinden uzaklaştığında, kadınlar litâm takarak düşmana karşı savaşmışlardır.¹⁰³ Bu olaydan sonra Murâbitlar, peçeyi bir gelenek hâline getirmiş ve sürekli takmayı âdet edinmişlerdir. Öyle ki, yaşlı ile genç birbirinden ayırt edilemez hale gelmiş ve gece gündüz litâmı çıkarmamışlardır.¹⁰⁴

Sanhâca kabileleri arasında İslami hareketin temelleri, liderleri Yahyâ b. İbrâhîm el-Cedâlî'nin 427/1035 yılında gerçekleştirdiği hac yolculuğuyla atılmıştır. Dönüşü sırasında Kayrevan'a uğrayan Yahyâ, dönemin önde gelen fakihlerinden Ebû İmrân el-Fâsî ile görüşerek Sanhâca kabileleri arasında

¹⁰⁰ Seyyid Abdülaziz Salim, *Tarih el-Mağrib fi el-Asr el-İslami*, Müesseset-ü Şebâbu'l-Câmia, İskenderiye 2011. s.605.

¹⁰¹ Abdülhamid Hacıyat, *Tarih-i Mağrib el-Avsât es-Siyasî fi 'Ehdi'l-Murâbitîn*, 3.c., el-Müesseset el-Vataniye lil-Kitâb, Cezayir 1984, s.292.

¹⁰² Yusuf Aşbah, *Tarih-ı Endülüs fi 'abd-ı l-Mürâbitin ve el-Muvabbidin*, 1.c., el-Merkez el kevmi lilterceme, Kahire 2014 s. 67.

¹⁰³ el-Mazari, *Tulu Saad as-Suud fi Abbar vahran ve Ispanya ve Fransa*, Yahya Buaziz(thk), Dâru'l - Basaîr, 1.b, 1.c., Cezayir 2007, s. 129.

¹⁰⁴ Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târib*, Ömer Abdüsselam Tedmurî (Thk), 8.c., Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 2010, s. 138.

sahih İslam inancının yayılması için bir âlimin gönderilmesini talep etmiştir¹⁰⁵. Ebû İmrân el-Fâsî, bu talep doğrultusunda Yahyâ'yı, Sûs bölgesinin tanınmış âlimlerinden Veccâc b. Zellû el-Lemtî'ye¹⁰⁶ yönlendirmiştir. Veccâc, bu görevi öğrencilerinden Abdullah b. Yâsîn el-Cüzûlî'ye tevdi etmiştir. Yahyâ b. İbrâhîm, İbn Yâsîn ile birlikte Sanhâca kabilelerinin yerleşim bölgelerine dönerek halkın inançlarını tashih etmeye ve İslam'ın sahih öğretilerini yaymaya başlamıştır. İbn Yâsîn'in, dinî öğretileri pekiştirmek amacıyla şer'î hudûdları uygulamaya yönelmesi, bölge halkı tarafından alışılmadık bir durum olarak karşılanmış ve zamanla artan tepkilere yol açmıştır. Yerel topluluklar, bu katı uygulamalardan duydukları rahatsızlığı dile getirerek hoşnutsuzluklarını ifade etmişlerdir.¹⁰⁷

Halkın duyduğu rahatsızlık sonucunda, Abdullah b. Yâsîn, Sanhâca medeniyetine ait kamp alanlarını terk ederek, yanında bir grup adam ile Nil Denizi (Senegal) çevresiyle kuşatılmış bir tepe üzerinde yer alan başka bir mekâna gitmiştir. Bu mekânda halkın ilgisini çekmiş ve topluluk etrafında toplanmıştır. Kurulan ribâtтан dolayı kendilerine "Murâbıtlar" denilmiştir,¹⁰⁸ zira burada askerî eğitim, ilim öğrenimi ve dinî usullerin pekiştirilmesi söz konusuydu.¹⁰⁹

Topluluğun sayısı bine ulaştığında, Abdullah b. Yâsîn, Yahyâ b. Ömer'i onlara komutan olarak tayin etmiş, ilke ve değerlerini hayata geçirme zamanının geldiğini bildirmiştir. Bu gelişmeler üzerine Murâbıtlar, Sanhâca kabilelerine karşı cihad ilan ederek onları itaat altına almışlardır¹¹⁰. Murâbıtlar, kuzeye yönelik genişleme amacıyla faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 448/1056 yılında Abdullah b. Yâsîn, ordu komutanı olarak Ebû Bekir b. Ömer el-Lemtûnî'yi atarak liderlik Lemtûne kabilesine geçti ; hedeflerine ulaşmak

¹⁰⁵ Hasen Ahmet Mahmud , *kiyam devleti alMurâbitin safha muşarîfa min tarih elmağrib fi l usur l musta*, Dâru'l-fikiri 'l- Arabî, Kahire ty., s.104.

¹⁰⁶ Hasen Ali Hasen, *el başara elislamiya fi elmagribi ve elandalus asru l Murâbitin ve almuvaḥḥidin*, Mektebetü'l-Hancı, 1. b., Mısır 1980, s.19.

¹⁰⁷ Seyyid Abdülaziz Salim, a.g.e., s.19.

¹⁰⁸ Hamid Muhammed el Halifa , *Yâsuf b. Tâşfîn muvvaḥḥid elmagrib ve kaidu alMurâbitin ve munkiḥ elandalus min alsalbiin*, 1.b. Darü'l-Kalem, Dimâşk 2000, s.33.

¹⁰⁹ el-Hasen es-Sâih , *el-Hadâra el-İslâmîye fi'l-Mağrib* , 2. b., Dârü's-Sekâfe , Dârülbeyzâ 1986, s. 135.

¹¹⁰ Yusuf Aşbah, a.g.e., s.69.

üzere, Ebû Bekir b. Ömer'in kuzeni Yûsuf b. Tâşfîn'i ordu başına getirerek, ona Masmûda, Sûs ve vahaların fethini emretmiştir.¹¹¹ Ek.3.

451/1059 yılında Abdullah b. Yâsîn'in Berğuvata ile yaptığı muharebede şehit düşmesinin ardından¹¹², siyasi ve askerî yetki Ebû Bekir b. Ömer el-Lemtûnî'nin elinde toplanmıştır¹¹³. Artan sorumlulukları nedeniyle, onun kuzeni Yûsuf b. Tâşfîn, Sûs bölgesindeki ordu komutanlığını devralmıştır. Yûsuf b. Tâşfîn, kuzeni adına ordunun yönetimini sürdürmüş ve Fas'ın fethi ve birleştirilmesinde önemli roller üstlenmiştir.¹¹⁴

A. Fas Liderliğinin Yûsuf b. Tâşfîn 'e Devri

1 Yûsuf b. Tâşfîn'in Fas'a Komutan Olarak Atanması

Murâbitlar, vatan olarak edindikleri ilk yurtlarından uzaklaştıktan sonra gerçekleşen olaylar, onların hem şehirde hem de Sahrâ Bölgesinde ordularının olmasını gerektirmiştir. Ancak bu olaydan bahsetmeden önce Yûsuf b. Tâşfîn'in hayatından ve onun bazı özelliklerinden bahsetmemiz gerekmektedir.

İsmi, Yûsuf b. Tâşfîn b. İbrahim b. Vartaktin olup, Lemtûne es-Sanhâciyye kabilesindendir. Kaynakların belirttiğine göre, Annesi, babasının amcakızı Fatıma binti Siyr bin Yahyâ b. Vecâc b. Vartaktin'dir. Yûsuf b. Tâşfîn'in künyesi, Ebû Ya'kûb'dur¹¹⁵. Yûsuf, muhafazakâr bir karaktere sahipti. Zengin, varlıklı ve makam sahibi olmasına rağmen sadece yünlü elbise giyer, arpa ekmeği ve deve etinden başka bir şey yemez ayrıca deve sütünden başka bir şey de içmezdi.¹¹⁶

Daha önce de belirttiğimiz üzere, Yûsuf b. Tâşfîn'in kabilesi olan Lemtûne, liderlik ve Sanhâce'yi kontrolünde bulundurmakla bilinmektedir. Nitekim Lemtûne kabilesi, İmam Abdullah b. Yasin'in, emir Yahyâ b. İbrahim el-Cüdalî'nin vefat etmesinden sonra Lemtûne içerisinde kalması ile konumunu

¹¹¹ Sadun Abbas Nasrullah, *Devlatu al-murâbitin fî almagrib ve elandalus abd Yûsuf b. Tâşfîn amir alMurâbitin*, 1.b., Darü'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut 1980, s.31.

¹¹² Hasen, a.g.e., s.25.

¹¹³ Anonim, *Elhilelu l muşîyye fî şîkri elahbar elmarakşîya*, Suhil Zekkar ve Abdülkadir Zemama(düz), 1.b., Dârü erraşad, Fas 1979, s.23.

¹¹⁴ İsmet Abdüllatif Dendeş, *Devru l murâbitin fî neşri l islam fî garbi ifrikiya 430-515/1038-1121*, 1.b., Dârü l garbi l islami, , Mısır 1980, s.97.

¹¹⁵ Anonim, a.g.e., s. 24.

¹¹⁶ Mohammed bin Abi el Kasim İbin Abi Dinar, *El munis fî ahbar ifrikiya ve tunus*, 1.b., Maţba'atu' ed-Devle et-Tunusiye, Tunus 1286., s.102.

korumayı başarmıştır. Böylece emir Yûsuf, gençliğinden itibaren saltanatın gölgesinde yetişmiştir. Bunun etkisi, onun ahlakında ve davranışlarda açıkça görülmektedir.

Emir Yûsuf, Fas'ın fethini devam ettirerek birçok bölgeyi kontrolü altına almayı başarmıştır. Saltanatının merkezî ve Fas'ta fethettiği kenar kısımlarda kalan bölgelerin başkenti olması için Merakeş şehrinin inşasını tamamlamıştır.¹¹⁷ Yûsuf b. Tâşfin'in bağımsız bir kral ve emir olmasının, bu aşamadan sonra gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Aynı dönemde Emir Ebu Bekir de Sahrâ'da kabileler arasında barış ve birliği sağlarken Sudan'da da putperestlere karşı cihad etmekteydi. Böylece Murâbitlar, Kuzeyde de güçlenmişti. Nitekim Yûsuf b. Tâşfin, idaresi altındaki ordu ile Fas'ın kalbine kadar girerek, elindeki imkanlar dahilinde savaşa yönelmiştir.¹¹⁸

Ebu Bekir b. Ömer'in, kuzey bölgesinin kontrolünü amcasının oğluna bırakması büyük etki oluşturmıştır. Bu şekilde fethedilmiş olan Fas'ın kontrolü Emir Ebu Bekir'in elinden çıkarak amcasının oğlu olan, Yûsuf b. Tâşfin'in kontrolüne geçmiştir.¹¹⁹ Nitekim kontrolün sadece Yûsuf b. Tâşfin'de olması, Emir Ebu Bekir'in aklında, hiçbir zaman emirliği geri alma gibi bir düşünce oluşturmamış ve bütün ilgisini, Abdullah b. Yasin döneminde olduğu gibi Gana'da İslam'ı yaymaya yönlendirmiştir.

Emir Ebu Bekir, güneydeki görevlerini bitirdikten sonra kuzeye Ağmat iline geri dönmüş ve ordusu ile şehrin dışında konaklamıştır. Kaynaklar, Emir Ebu Bekir'in geri dönüş tarihinde farklılıklar göstermektedir. Bazı tarihçiler geri dönüş tarihini, 464/1071.¹²⁰ olarak belirtirken, bazı tarihçiler ise hicri 465 yılında gerçekleştiğini söylemiştir.¹²¹ Emir Ebu Bekir'in Fas'a dönüş tarihinin 464/1071 olduğu tercih edilmektedir. Nitekim Emir Ebu Bekir b. Ömer ile Yûsuf b. Tâşfin arasında gerçekleşen bu görüşmede Yûsuf b. Tâşfin'in eşi olan Zeynep büyük rol oynamıştır. Onun bu rolünü ilerleyen kısımda ele alacağız, Zeynep 464/1071 yılında vefat etmiştir.

¹¹⁷ Mohammed Abdullah Annan, *Devletü l İslam fî elAndalüs, asrû el-Murâbitin ve el-Muvvâhidin*, 2.b., Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1990, s.38.

¹¹⁸ Dendeş, a.g.e., s.103.

¹¹⁹ Hasen, a.g.e., s.26.

¹²⁰ Ahmed b. Muhammed Ibn İzârî el-Merrâküşî, *Elbayan elmuğrib fî abbar elandalus ve almağrib*, 4.c., ihsan abbas (düz), 3.b., Dâru' s-Sakafa , Beyrut 1983, s.23.

¹²¹ Anonim, a.g.e., s.25.

Emir Ebu Bekir'in adamları, Merakeş Şehrini tamir ve tahkim ederek mamur hale getirmesinden sonra şehrin inşasını tamamlayan emir Yûsuf b. Tâşfîn ile irtibata geçmek için birbirleriyle yarışmışlardır. Kabileler, Emir Yûsuf b. Tâşfîn'e her işinde yardım etmiştir. Emir Yûsuf, bu kabilelerle güzel ilişkiler kurmuş ve kendisini onlara sevdirmiştir. Emir Ebu Bekir de, bütün gelişmelerden kendisini haberdar etmesinden dolayı Emir Yûsuf'a teşekkür etmiştir.¹²²

Emir Ebu Bekir, Merakeş'e geldiğinde, Yûsuf b. Tâşfîn'e şehre geldiğini bildiren bir elçi göndermiştir. Tarihçiler ikisi arasında gerçekleşen bu görüşmenin efsanevi bir gösterişin sergilendiği sonucuna varmışlardır. Tarihçiler bu olayı şu şekilde anlatmaktadır: Emir Ebu Bekir geldiğinde yanındaki adamları ile beraber, Yûsuf b. Tâşfîn'in huzurunda toplanmışlar ve kendilerine mertebelerine göre ikramlarda bulunulmuş ve onlara; mal, köle, atlar ve güzel elbiseler armağan edilmiştir.¹²³ Bu görüşmede Yûsuf b. Tâşfîn, Fas yönetiminin kendisinde kalmasını arzulamış ve bu bölgenin emiri olarak da kalmıştır. Fakat Emir Ebu Bekir ise, Emir Yûsuf'un, saltanatı sadece kendisi için istediğini duyunca onu görevinden almak için geri dönmüştür.¹²⁴

Yûsuf b. Tâşfîn, her konuda görüşünü aldığı ve istişare ettiği eşi Zeynep el-Nefzaviyye'den bu konuda kendisine yardımcı olmasını istemiş ve onunla istişare etmiştir. Nitekim eşi ona şu şekilde tavsiyede bulunmuştur: Ebu Bekir'i kalabalık bir orduyla savaşa hazırmış gibi karşılamalı ve bununla beraber ona hediyeler sunarak ve Sahrâ Bölgesinin halkına yaraşır bir şekilde onun için ziyafette bulunmalısın. Böylece amacının, savaşmak olmayıp onu en güzel şekilde karşılamak olduğunu anlayacaktır. Sonra şöyle demiştir: "*Amcanın oğlu muhafazakâr bir adamdır. Kan dökmeyi sevmez. Onun aleyhinde fitneye mahal verme !*".¹²⁵

Emir Yûsuf b. Tâşfîn, Emir Ebu Bekir b. Ömer'i karşılamak için kalabalık bir ordu ile yola çıkmış ve yolun yarısında Ağmat ile Merakeş arasında yani Merakeş'e dokuz mil kala Emir Ebu Bekir ile karşılaşmıştır. Emir Ebu Bekir'i, adeti olmayan bir şekilde atında selamlamıştır. Daha sonra Bernis yolu üzerinde yürümüşler ve bu bölge Bernis Yolu olarak isimlendirilmiştir.¹²⁶

¹²²Ibn İzârî, a.g.e., s.22.

¹²³Anonim, a.g.e., s. 25-26.

¹²⁴Anonim, a.g.e., s. 26.

¹²⁵Ali b. Abdillâh ibni Ebî Zer'el-Fâsi, *el-Enîsü'l-mutrib bi-ravzi'l-kurtâs fî abbâri mülûki'l-Mağrib ve târîhu medîneti Fâs*, Dârü'l-Mansur, Fas 1972, s.135.

¹²⁶Ibn İzari, a.g.e., s.25.

Emir Ebu Bekir, İbni Tâşfîn'in ordusunun büyüklüğünü ve donanımlı olduğunu görünce ona şöyle demiştir: *Ey Yûsuf ! Bütün bu ordu ile ne yapıyorsun?* Yûsuf ona şöyle cevap vermiştir: *Bana muhalefet edenlere karşı onlardan yardım alıyorum.* Ebu Bekir, Yûsuf 'tan ve ordusundan korkmuştur. Sonrasında ise bin adet devenin yüklü bir şekilde kendilerine geldiğini görünce, *"bu develer nedir? "* diye sormuştur. Emir Yûsuf şöyle cevap vermiştir: *"Ey emir! Sahrâ Bölgesinde size yardımcı olması için elimizde olan elbise, yemek ve malları getirdik. "* Bunun üzerine Emir Ebu Bekir, amcasının oğlunun makamını bırakmayacağını anlamıştır¹²⁷. Ebu Bekir, takvalı bir kimse idi ve Allah için her şeyden sakınırdı, ömrünü de Allah için adanmış bir kimseydi. Yûsuf b. Tâşfîn'e nasihatte bulunmuş ve adaletli ve ıslah edici bir lider olması gerektiğini hatırlatarak ona şöyle demiştir: *Ey Yûsuf ! Sen benim kardeşim ve amcamın oğlusun. Fas'a senden daha layık birisi yoktur. Bildiğin gibi bende Sahrâ Bölgesinden ayrılamıyorum. Buraya gelişim, sadece sana selam vermek ve görevi sana teslim etmek içindir. Sonrasında kardeşliğimizi ve hükümdarlığımızı pekiştirip Sahrâ Bölgesine geri döneceğim. Yûsuf bunun için teşekkür etmiştir. Lemtûne'nin önde gelenlerinin, devlet erkânının, el-Mesamide emirlerinin, şahitlerin ve kâtiplerin huzurunda Fas'ın emirliğinden, Yûsuf b. Tâşfîn lehine feragat ettiğini belirtmiştir. Emir Ebu Bekir buradan ayrılarak ordusunun bulunduğu Ağmat'a geri dönmüştür. Emir Yûsuf b. Tâşfîn ise Merakeş'e dönünce Emir Ebu Bekir'e değerli hediyeler göndermiştir. Emir, onun bu hediyesinden çok mutlu olmuş ve şöyle demiştir: *"Çok hayırlıdır. Onu kral yapmamızla hükümlanlık bizden çıkmamıştır ve halen bizdedir. Emir Ebu Bekir bu hediyeleri ordusuna dağıtmıştır."*¹²⁸*

Emir Ebu Bekir, Fas emirliğini geri alma gibi bir umudunun olmadığını farkına varınca tekrardan Sahrâ'ya dönmüştür. Büyük Sahrânın yüksek bölgelerini aşarak Nijer'in içlerine kadar ilerlemiştir. Bu bölgede ikamet ederek Sudan'ın o günkü başkenti olan Gana'ya ve Mali krallığına birçok sefer düzenlemiştir. O, bu seferleri Zenci Kabileler arasında İslam'ı yaymak için yapmıştır. Nitekim bu kabileler o zamanda Hristiyanlığı benimsemekteydiler.¹²⁹ 480/1087 yılında şehid oluncaya kadar cihad etmeye devam etmiştir¹³⁰. Ancak cihad hareketi, cihada çağırان ve insanları buna

¹²⁷Ibnu Abi Zer, a.g.e., s.135.

¹²⁸Ibn İzari, a.g.e., s.25.

¹²⁹Annan, a.g.e., s. 38.

¹³⁰İbin Abi Dinar, a.g.e., s.102.

teşvik eden Emir Ebu Bekir'in ölümüyle sona ermiştir. Bunun sonucu olarak Murâbitların siyasi nüfuzunda azalma meydana gelmiştir. Bununla beraber Murâbitların siyasi nüfuzu, İslam'ı benimseyen yönetici kadrosunda etkin şekilde görülmektedir.¹³¹

B. Murâbitların Ortaya Çıkışı Döneminde Fas'ın Durumu

Fas ve Endülüs, Murâbitların ortaya çıktığı dönemde siyasi bir boşluk içerisinde bulunmaktaydı. Güvenin, kanunun ve istikrarın yok olması ile bölge halkı acı verici büyük sıkıntılar çekmiştir.

Fas'ta ise karmaşa, hayatın her alanında görülmektedir. Fakirlik yayılmış, cehalet ise çöl ve şehir ayırt etmeksizin her yere ulaşmıştır. Bölgesel ve toplumsal oluşumlar, olumsuz aktivitelerin oluşumunu destekleyen en önemli etkindir. Kabileler arası baskınlar, her hangi bir sebep olmaksızın gerçekleşmekteydi. Bölgesel emirler, marjinalitel otoritelerine sıkıca sarılmışlardır. Her bir emir, kendi otoritesini sağlamlaştırmak, devamlı kılmak ve komşusuna karşı üstünlük sağlamak için hareket etmekteydi. Bu sebeple Fas'ta; siyasal, ekonomik ve dini bir parçalanma gerçekleşmekteydi. Böylece bölgede Batınlık yayılmış ve İslami fikri yıkan görüşler ortaya çıkmıştır. Fas halkı bu şekilde sürekli olarak parçalanmakta, gruplaşmakta ve dini ve vicdani değerlere önem vermeyen kötü emirlerin çirkin emellerine kurban edilmekteydi. Fas halkı, sefillikten, kabilelerin felaketlerinden, düzen ve güvenin eksikliğinden büyük sıkıntılar yaşamıştır.¹³²

Bu dönemde ortaya çıkan en belirgin oluşumlar şu şekildedir¹³³:

a- (Tâzâ) krallığı, İbn Ebü'l-Âfiye ailesinden gelmektedir. Bu krallık, Yûsuf b. Tâşfîn tarafından gerçekleşen şiddetli savaş sonucu mağlup edilmiştir. Fas'ın nahiyelerine hükmetmekteydi. Ek 1.

b- (Zenâte) kabileleri, zulümde ve düşmanlıkta hat safhaya ulaşmışlardır. Ebû Ya'kûb, bu kabile ile savaşmış ve onlara nispet edilen kalelerine kadar girmiştir.

c- (Miknâse) önderliği ise (el-Ceznâi) ailesi yürütmektedir.

¹³¹Hasen Ali Hasen, a.g.e., s.28.

¹³² Ahmed Şârif. *Es-sulta ve el-muğtama' bi'l-Endelüs fî 'asr el-Murâbitîn (479 h - 539 h / 1085 m - 1144 m)*, yüksek lisans tezi, Cezayir Üniversitesi, İnsanî ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Cezayir 2008, s. 6-8.

¹³³ el Halifa, a.g.e.,s.99.

ç- Güneyin başkenti, bu bölgeyi (Vanûdin) ailesi yönetmekteydi. Liderleri, Mesud b. Vanûdin'dir. Dera şehri de onun boyunduruğu altındadır.

d- (Tamsna) bölgesi, buraya sapkın inançları ve bozuk mezhepleri ile Berğuvatalılar hükmetmektedir. Ek.2.

e- Ağmat bölgesi, buraya Lakut b. Yûsuf el- Mağrâvi hükmetmektedir.

f- Fazaz bölgesi kendi başına bir kuruluştur.

g- Tarudant şehri ve etrafındaki bölgeler ise Rafızı Bicilliyye¹³⁴ kontrolündeydi. Bunun dışında bölgede birçok oluşum bulunmaktaydı.

453/1062 yılında Emir Yûsuf b. Tâşfîn Fas'a emir olarak tayin edildikten sonra tek amacı, ülkesinde bulunan kabileleri bir çatı altında toplamak olmuştur. Ancak onun bu isteğini gerçekleştirmesi hiç de kolay değildir. Nitekim bölgede güçlü kabileler bulunmasının yanı sıra İslam'a aykırı görüşlerin bulunması, yayılması ve düşmanlığın bulunması, bu arzusunun zor olduğuna işaret etmekteydi. İslam'a karşı oluşan en büyük oluşumların başında Tamsna bölgesinde Sebte, Tanca ve etrafında bulunan Berğuvata lideri; güçlü ordusu, filosu, kalesi ve zulmüyle bilinen Sekut el-Berguvati gelmektedir.¹³⁵

Bütün bu sebepler, Emir Yûsuf 'un hedefinin önünde bulunan büyük engellerdir. Ancak Murâbıtlar; güçlü imanları ve cihada olan arzuları sebebiyle karşılarına çıkan küfür ve sapkınlık birliklerine her halükarda karşı koyacak güce sahiptiler. Murâbıtlar, Fas topraklarına yayılan bu sapık ve yıkıcı düşüncelerin ne denli zararlı olduğunu bildiklerinden dolayı onlara karşı verdikleri mücadelenin dini bir vecibe olduğunun farkındaydılar.

Yûsuf b. Tâşfîn, tek bir hamle ile düşmanlarının hepsine birden yönelmek istemiştir. Bunun sebebi ise düşmanlarından sadece birine yöneldiği

¹³⁴ Kuzey Afrika'da ortaya çıkan bir Şii topluluktur. Kökeni, "Becîlî" lakabıyla anılan ve günümüz Tunus'u sınırları içerisindeki Cerîd bölgesindeki Nefta şehrinden gelen bir şahsa dayanmaktadır. Aslen Berberî kökenli olan bu şahıs, Becîle adlı Arap kabilesine sadakat yoluyla mensubiyet göstermiştir. Beciliyye topluluğu, dördüncü hicrî yüzyıldan itibaren Şiîliğin yaygın olduğu bir ortamda ortaya çıkmış ve bölgede Şii düşüncenin yayılmasına katkıda bulunmuştur. Vidad el-Kâdî, "eş-Şîa el-Beciliyye fi el-Mağrib el-Aksâ", *târîh el-Mağrib el-Arabî ve hadâratihî Kongresi* (Tunus Üniversitesi Merkez ed-dirâsât ve el-ebhâs el-iktisâdiyye ve el-ictimâ'iyye), 1.c.,Tunus, 1979, s.167-170.

¹³⁵ el Halifa, a.g.e., s.103.

takdirde diğerlerinin arkasından baskın vermesinden endişe duymasındır. Bu sebeple hepsine birden yönelmeyi tercih etmiştir.¹³⁶

C. Askeri Teşkilatta Yaptığı Yenilikler

Emir Ebu Bekir b. Ömer, Yûsuf b. Tâşfîn'i Fas'a komutan olarak tayin ettikten sonra nasıl hareket etmesi gerektiğini kendi tasarrufuna bırakmıştır. Bu da 453/1062 yılında olmuştur. Sicilmâse'den hareket ederek Melviyye vadisine varınca ordusunu düzene sokmuştur. Ordusunun, kırk bin Murâbıttan oluştuğunu görmüş ve içlerinden dört tane komutan seçmiştir. Bunlar; Muhammed b. Temim el Cüdali, Ömer b. Süleyman el-Mesufi, Müdrîk el-Telkatî ve Seyr b. Ebu Bekir el-lemtunî'dir. Her bir komutanı, kendi kabilesinden oluşan beş bin askere komutan kılmıştır. Kendisine karşı gelen ve Fas'taki Berber kabilelerinden olan; Mağrâve, Bani Yefrin ve diğer kabileler ile savaşmalarını emretmiştir.¹³⁷ Emir Yûsuf, bu askeri orduları kurduktan sonra komutanlarını belirlemiş ve onlara gerçekleştirmeleri gereken hedefleri de belirtmiştir. Ordular, hedeflerine inanarak yola çıktılar. Bu ordular, Murâbıtlara boyun eğmeyen ve şeriatın sınırları dışına çıkanlara karşı savaşmıştır.

Komutanlara kırk binlik ordudan asker dağıtımını yaptıktan sonra geri kalan askerler ile kendinden öncekilerin eserlerini takip ederek İslam'ı ülke geneline yaymaya ve ülkeyi kontrol etmeye devam ederek, adil olmayan vergileri ve İslam'da olmayan kanunları kaldırarak Allah 'Teala'nın emrettiği zekat ve İslam'ın emrettiği diğer hükümler dışında hiçbir şey bırakmamıştır. Yûsuf bu yolcuğunda; insanları, birlik olmaya, namaza, safları sıkılaştırmaya, Allah'ın dinini ikame etmeye ve cihada davet etmekteydi.¹³⁸ Aynı zamanda ordusu ile beraber Fas kabileleriyle teker teker sırasıyla savaşmaktaydı. Kimileri ondan kaçarken, kimileri savaşmış, kimileri de onun emri altına girerek ona itaat etmiştir. Bu savaş, Fas topraklarında Ağmat'a girene kadar devam etmiştir.¹³⁹

Yûsuf b. Tâşfîn, büyük Murâbitlar Devletinin kurucusu ve en yüce komutanlarından biridir. Bu kahraman, orduyu düzene sokmak ve en gelişmiş silahlarla donatmak için büyük çaba sergilemiştir. Yûsuf b. Tâşfîn, sadece orduyu düzene sokup halk içinde askerlik yapma düzenini yaymakla kalmamış

¹³⁶ Mahmud, a.g.e., s.222.

¹³⁷ Ibnu Abi Zer, a.g.e., s.138.

¹³⁸ el Halifa, a.g.e., s.108.

¹³⁹ Ibnu Abi Zer, a.g.e., s.138.

aynı zamanda ordunun yeni silahlarla donatılmasına ve savaş için eğitilmesine karar vermiştir. Nitekim ilk zamanlarda Mülessemelerin silahları sabit silahlardan oluşmaktaydı. Durumları ise çölde yaşamakta olan sıradan bir bedeviden farksız bir şekildeydi. Sadece deveye önem vermekte ve yaya olarak savaşmayı tercih etmekteydiler. Emir Yûsuf , otuz bin deve ile Fas kapılarına dayandıkları esnada Zenâte kabilesinin asil atlarının önünde develerin istikrarlı bir şekilde duramadığını görünce orduda atların sayısının artırılmasına karar vermiş ve atlı bölüğü oluşturup onları eğitmeleri için Zenâte kabilesinden bu hususta yardım almıştır.¹⁴⁰

Murâbitların davetinin yayılmasıyla insanlar, onların yüce amaçlarını anlamışlardır. Bu sayede Murâbitlar ordusu aşırı bir büyüme ile gelişme gerçekleştirmiştir. Bu durum insanlardaki İslam ve cihad aşkı, onları Murâbitların saflarına katılmaya, istekleri ile bu yolda komutanları şehid oluncaya kadar savaşmaya ve emirlerinin arkasında durmaya itmiştir.

Bazı kaynaklar, Murâbitlar ordusunda yüz bin atının bulunduğunu belirtmiştir. Ancak orduda atlıların yüz bine ulaştığı tarihte ittifak edilememiştir. İbn Ebi Zer şu şekilde belirtmektedir: "Hicri 454/1064 yılında, Yûsuf ordularını bölüklere ayırmış ve birçok beldeyi fethetmeyi başarmıştır. Emir, davullar çaldırması ve sözleşmeler imzalamıştır. Ordusunda, düşmanın kalbine korku salmak için okçu ve heybetli askerler bulundurmıştır. O yıl ordusundaki süvariler yüz bini geçmiştir ve bunlar Sanhaciler, Cezûle, el-Mesamide, Zenâte, Oğuzlar kabilelerinden ve okçulardan oluşmaktaydı. Ordusu, Merakeş'ten çıkarak Fas'ın Fas iline doğru ilerlemiştir."¹⁴¹

D. Fas'ta Birliği Sağlama Çabaları

1. Fas İlinin (Fez) ve Çevresinin Fethedilmesi

Emir Yûsuf , ordusunun düzenlemesini tamamladıktan sonra Fas'ı birleştirmek ve geliştirmekte olan devletin düşmanlarını yok etmek için askeri operasyonlara başlamıştır. Başlangıç olarak da Fas'tan başlamış sonrasında da Zenâte'yi fethetmiştir.

İbni Tâşfîn, Fas şehrini hedefleyerek Merakeş'ten yola çıkmıştır. Ancak Fas kabileleri olan, Zevağa, Lemaye, Levate, Sadine, Sidrate, Mağile, Behlule, Medyune ve diğer kabileler onun bu isteğine itiraz ederek yolunu kesmiş ve aralarında şiddetli bir savaş gerçekleşmiştir. Emir Yûsuf önüne çıkan

¹⁴⁰Adel Avved et-Tai, "*Tasliḥ cayṣi elMurâbitin*", Mecellet(AAMJ) , Sy. 21 (2014), s.138 .

¹⁴¹Ibnu Abi Zer, a.g.e., s.139.

kabileleri hezimete uğratmıştır. Sonrasında ise Sadine'yi kuşatmış ve kılıç zoruyla girmiştir. Şehrin surlarını yıkarak dört binden fazla kişiyi öldürmüştür. Bu olay, 454/1062 yılında gerçekleşmiştir.¹⁴²

Kaynaklar, Emir Yûsuf b. Tâşfin'in Fas'a düzenlediği seferi şu şekilde aktarmıştır:¹⁴³ Yûsuf b. Tâşfin, ilk olarak Bani Yefhaşdan Mehdi b. Tebali'nin kontrolünde bulunan Fazaz kalesine saldırı düzenlemiştir. Daha sonra Fas'ın kralı olan el-Muansır el- Mağrâvi'ye karşı müttefiki olan Mehdi b. Yûsuf 'dan yardım istemiştir. Murâbitlar ordusu Fas'a kadar ilerlemiş ve etrafındaki bütün kaleleri ve bölgeleri fethetmiştir. Burada az bir süre ikamet ettikten sonra Fas'ın yetkilisi olan Bekâr b. İbrahim'i yakalayarak öldürmüştür. Daha sonra buradan hareket ederek, Mağrâve bölgesini fethetmiş ve Vanûdin'in oğullarının hepsini öldürmüştür. Daha sonra Fas'a geri dönmüş 455/1063 yılında anlaşma ile fetih gerçekleşmiştir. Bu fetih, Fas için ilk fetih olarak görülmektedir.

Yûsuf b. Tâşfin, Fas'ı arkasında bırakıp Gmara bölgesine gelerek buradaki birçok bölgeyi fethederek Tanca'ya kadar ulaşmıştır. O günlerde Tanca'yı kontrolü altında bulunduran, el-Hacib Sekut el-Berguvati idi. Daha sonra tekrar Fazaz¹⁴⁴, kalesine geri dönmüştür. Nitekim Temim b. el-Muansır, Yûsuf b. Tâşfin'in yokluğunu fırsat bilerek Fas'a baskın düzenlemiş ve Emir Yûsuf 'un Fas'a atadığı valiyi öldürmüştür. Emir Yûsuf , müttefiki olan Mehdi el-Ceznâi'den, Mağrâve'ye karşı savaşmak için hazırlanmasını istemiştir. Mehdi, Usce şehrinden Fas'a doğru yola hareket etmiştir. Muansır, Murtabıtların, müttefikleri olan Mehdi el-Ceznâi ile birleştikleri takdirde kendi aleyhine bir sonuç olacağı için Mehdi el-Cezâi ile Yûsuf b. Tâşfin'le bir araya gelmeden savaşa girmiş ve aralarında şiddetli bir savaş gerçekleşmiştir. Savaşın sonunda Mehdi el-Ceznâi öldürülmüş ve ordusu dağılmıştır¹⁴⁵. Bu olayın akabinde Miknâse halkı, Emir Yûsuf b. Tâşfin'e, Muansır'a karşı onlara yardım etmesi için çağrıda bulunmuşlar ve ona biat ettiklerini bildirmişlerdir. Nitekim Muansır'ın zafer sevinci çok uzun sürmemiştir. Emir Yûsuf , Muansır'ı kuşatması için bir ordusunu Fas'a göndermiştir. Kuşatma, Muansır

¹⁴² Ahmet b. Halid Ennasiri es- Selevi, *El-İstiksa li-Ahbari'd-Düveli'l-Magribi'l-Aksa*, Cafer Ennasir ve Muhammed Ennasir (düz), 1.c, Dâru elkitab, Dârülbeyzâ 1997, s.27.

¹⁴³ Abdurrahmân b Mohammed İbn Haldûn, *Kitâbu'l-Iber ve divânu'l-mübtdei ve'l-haber fi Eyyâmî'l-Arap ve'l-Acem ve'l-Berber ve men Âsarabum min zîvevi's-Sultanil- akber*. Halil Şahata, Suhail Zekkar (düz), 6.c., Dâru'l-fikir, Beyrut 2000, s. 245-246.

¹⁴⁴ es- Selevi, a.g.e., s.28.

¹⁴⁵ İbnu Abi Zer , a.g.e., s.140.

ve Fas halkı için artık dayanılmaz bir hale gelmiştir. Muansır, kuşatmanın uzamasından ve erzakların tükenmesinden dolayı Mağrâve, Bani Yefrin ve Berber kabilelerinden bir ordu oluşturarak ya zafer ya da ölüm diyerek savaşa girmiştir. Savaşın sonunda Muansır ve oğlu öldürülmüştür. Muansır'ın ölümünden sonra Zenâte kabilesi, Ebul-Afiyye ailesi etrafında toplanarak Muhammed bin Abdurrahman bin İbrahim b. Musa b. ebul-Afiyye'yi seçmişlerdir. Seçilen yeni lider, Murâbitlar ile savaşmak üzere Zenâte kabilesini toplamış ve Murâbitları büyük hezimete uğratarak onların çoğunu öldürmüştür.¹⁴⁶

Bu sırada Yûsuf b. Tâşfîn, Fazaz kalesini kuşatmaktaydı. Murâbitların Zenâte kabilesine karşı ikinci kez mağlup oluşları sebebiyle Emir Yûsuf b. Tâşfîn, hızlıca olayları kontrol altına alarak özenle hareket etmek zorunda kalmıştır. Ordusunun bir kısmını, kaleyi kuşatma altında tutmaları için bırakarak diğer kısmını Fas'a göndermiştir. Kendisi de Beni Merasin üzerine hareket etmiştir. Emirleri olan, Ya'la b. Yûsuf 'u öldürdükten sonra Gandilave topraklarına doğru hareket etmiştir. Bin taşafın bütün bu toprakları fethettikten sonra 458/1065 yılında Varğa'yı fethetmiştir. 460/1067 yılında Tanca'dan Fas'ın çevresine kadar olan yerleri fethetmiştir.¹⁴⁷

462/1069 yılında, Fas şehri'ne doğru bütün ordusu ile yönelerek Fas'ı sıkı kuşatma altına almıştır. Son olarak kılıç zoruyla Fas'a girmiş, Mağrâve, Bani Yefrin, Miknâse ve Zenâtelileri öldürmüştür. Onlardan o kadar çok kişi öldürmüştür ki sokaklar cesetlerden dolayı geçilemez olmuştur. Karavin ve Endülüs camilerinde bulunan üç bine yakın insanı da öldürmüştür. Onlardan geriye kalanlar Tilimsan'a kaçmıştır. Yûsuf b. Tâşfîn'in Fas'a girişi, hicri 462 Cemâziyelâhîr ayının ikisi Perşembe günü (18 Mart 1070) gerçekleşmiştir. Fas'a girdikten sonra şehrin duvarlarını sağlamlaştırmış ve düzeltmiştir. Endülüs yakası ile Karavin yakalarını birbirinden ayıran surların yıkımını emretmiş ve yakaları birleştirmiştir.¹⁴⁸ Yûsuf b. Tâşfîn, şehri yeniden inşa ederek her caddesinde ve sokağında mescitler inşa ettirmiştir. Herhangi bir sokakta mescit yoksa o sokağın sakinlerine cezalar vermiş ve mescit inşa etmeyi zorunlu kılmıştır. Hamamlar, konaklama yerleri inşa etmiş ve Pazar yerleri düzenleyip gerekli tadilatları yapmıştır. 463/1071 yılının Sefer ayını Fas'ta geçirdikten sonra Melviyye topraklarında Vatât kalelerini fethetmiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁶ İbn Haldûn, *a.g.e.*, s. 246.

¹⁴⁷ es- Selevî, *a.g.e.*, s.29.

¹⁴⁸ Ibnu Abi Zer , *a.g.e.*, s.141.

¹⁴⁹ es- Selevî, *a.g.e.*, s.29.

.Yûsuf b. Tâşfîn'in çabalarıyla Fas şehrinin iki yakasını birbirinden ayıran surları yıkarak şehrin nüfusunu birleştirmiştir. Ayrıca şehirde inşa ettirdiği mescitler sayesinde ilmin yayılmasında büyük rol oynamıştır.

Tarihçilerin, Fas'ın fetih tarihiyle ilgili farklı görüşleri bulunmaktadır. “el-Hilelul-Muşîyye” adlı kitabın yazarı ile İbnî İzârî, Fas şehrinin Murâbitlara ilhakının 468/1076 yılında olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁰

2 Fetihlerin Devamı ve Hükümdarlığın Sağlamlaştırılması

Yûsuf b. Tâşfîn, önemli zaferler elde ederek büyük bir alana hükmetmiştir. Bununla beraber büyümekte olan Murâbitlar Devletinin düşmanı olan Zenâte kabileleriyle anlaşma yapmayı başarmıştır. Gerçekleştirmiş olduğu başarıların devamlı olması için Fas topraklarında bir seyahate çıkıp kabile liderleri ile anlaşma sağlamaya karar vermiştir.

Bu anlaşmaları gerçekleştirmesi amacıyla Fas emirlerine Zenâte, el-Mesamide, Gmara ve diğer Berber kabilelerine kendisine biat etmeleri için çağrıda bulunmuştur. Onlar da 464/1072 yılında Emir Yûsuf 'a biat etmişlerdir. Onların biat etmelerinden dolayı Yûsuf b. Tâşfîn, kendilerine hediyeler vererek onları mükâfatlandırmış sonrasında onlarla beraber Fas'ı ve diğer bölgeleri kontrol etmek için hareket etmişler ve halkın, valilerin durumunu kontrol ederek insanlar arasında oluşan birçok sıkıntıyı çözmüşlerdir.¹⁵¹ Yûsuf b. Tâşfîn, kabilelerin kendisine biat etmesi ile şer'i bir nitelik kazanmış ve bu sayede kabile liderlerini bir çatı altında birleştirmiştir.

Emir Yûsuf b. Tâşfîn, Fas topraklarında bulunan ve fethetmediği bölgeleri de fethetmesi ve otoritesi altına alması gerektiğini düşünerek 465/1072 yılında Demne'yi fethetmek için yola çıkmıştır. Burayı zorla fethettikten sonra Gmara kalelerinden olan Aludan kalesini fethetmiştir. 467/1074 yılında Tâzâ bağlı olan Gayase dağlarını ve Beni Mekud kabilelerini fethetmiştir.¹⁵² 467/1074 yılında Fas'a geri dönerek, valilerin tayinini kontrol ederek devletine samimi bir şekilde bağlı olan şu kişileri atamıştır:

- Fes (fez) ve etrafına, Ömer bin Süleyman,
- Miknâse, Meklale ve Fazat diyarlarına, Siyr bin Ebu Bekir
- Sicilmâse ve Deriyye'e Davut b. Aişe

¹⁵⁰Anonim, a.g.e., s.28 ; Ibn İzârî, a.g.e., s.28.

¹⁵¹Ibnu Abi Zer , a.g.e., s.142.

¹⁵²İbn Haldun, a.g.e., s. 284.

-Ağmat, Merakeş, Sûs Mesamide, Tedla ve Tamesna'ya Temim b. Yûsuf b. Tâşfîn.¹⁵³ EK.3.

Bu nedenle 467/1074 yılı; Murâbitlar devleti için dönüm noktasıdır. Yûsuf b. Tâşfîn, Fas ve kuzeyde, Tanca ve Septe dışında bütün bölgelerde hâkimiyet sağlamıştır. Kendisi askeri faaliyetlerle ilgilendiği için bu bölgelerde gerçekleştirdiği düzenlemelerle ilgili kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır.¹⁵⁴

Ancak Murâbitların ilk olarak çağırdıkları şeyin; Kur'an, Sünnet, iyiliği emredip kötülükten alıkoymak ve bu esaslara aykırı olan şeyleri gidermek olduğunu esas alırsak, onların, gerçekleştirmiş oldukları bütün fetihlerde İslam'ın ilkelerini benimsediklerini görebiliriz. Sicilmâse şehrinde gördükleri kötülükleri değiştirerek toplumun halini düzeltmişlerdir. Müzik ve benzeri çalgı aletlerini kırarak içki satılan yerleri yakmışlardır. Gümrük vergilerini ve halkın belini kıran ağır vergileri kaldırmışlardır. Kur'an ve Sünnet'in terk edilmesini istediği şeyleri terk etmişlerdir¹⁵⁵. Özellikle de Yûsuf b. Tâşfîn, tüm yaşamı boyunca İslam'ın ilkelerini esas edinmiştir. Kötülüklerle savaşmış, fuhuş mekânlarını yerle bir etmiştir. Onun döneminde ne ülkesinde ne de işlerinde hiçbir şekilde vergi, haraç ve benzeri uygulamalar hayata geçirilmemiştir. Sadece Allah Teala'nın emrettiği zekatı almıştır.¹⁵⁶

3 Tilimsan'ının Fethi

Murâbitlar, Fas'ı ve etrafındaki bölgeleri fethettikten sonra, kendileri için; Fas'ın doğu sınırında Tilimsan'da toplanan Zenâte kabilelerinin kalıntılarından başka bir tehdit bulanmamaktaydı. Emir Yûsuf, geç kalmadan onlara son darbeyi indirmeye karar vermişti. Ancak tarihi kaynaklarda Yûsuf b. Tâşfîn'in doğuya ne zaman hareket ettiği ile ilgili ihtilaflar bulunmaktadır.

İbni İzari'ye göre, Müslümanların emiri Yûsuf b. Tâşfîn, 468/1076 yılında büyük bir ordu hazırlamış ve komutan olarak amcasının oğlu olan Müzdeli el-Lemtuni'yi atayarak Tilimsan'a göndermiştir. O sırada Tilimsan'ın emiri el-Abbas b. Ya'la idi. Müslümanların emiri kendisine bir mektup yazmıştır. Teslim olursa onu bağışlayacağını bildirmiştir. Ordunun

¹⁵³Ibnu Abi Zer , a.g.e., s.142.

¹⁵⁴ Hamid Muhammed el Halifa, *İntisarat Yûsuf bin Tâşfîn 400/1009-500/1106*, 1.b., Mektebetü' s Sahaba, Şarika 2004, s.70.

¹⁵⁵ el Halifa, *Yûsuf bin Tâşfîn*, a.g.e., s.121.

¹⁵⁶ el Halifa, *Yûsuf bin Tâşfîn*, a.g.e., s.121.

Merakeş'ten çıkışı, Muharrem ayının başlarında olmuş, Tilimsan'a varışı ise Sefer ayından sonra olmuştur. Müzdeli, Yûsuf b. Tâşfîn'in teklifini sunmuş Tilimsan emiri de bu teklifi kabul ederek barış imzalanmıştır.¹⁵⁷ İbni Ebu Zer ise bunun 472/1080 yılında gerçekleştiğini zikretmiş ve şöyle aktarmıştır: Yûsuf b. Tâşfîn, komutanı Müzdeli'yi, yirmi bin kişilik orduyla Tilimsan ve Orta Mağrip'e savaşması için göndermiş ve onlar da şehre zorla girerek emirin oğlunu öldürdükten sonra Merakeş'e geri dönmüşlerdir. el-Nasiri'de bu görüşü onaylamaktadır.¹⁵⁸

Yûsuf b. Tâşfîn'in siyasi deneyimi ona; ordusunun toparlanması ve gücünü kazanması için Tilimsan'la 468/1076 yılında barış imzalamasına ve sonrasında da 472/1080 yılında ikinci hamleyi gerçekleştirerek Tilimsan'ı fethetmesine vesile olmuştur. Ancak barış anlaşmasının kimin tarafından bozulduğu bilinmemektedir. Nitekim Yûsuf b. Tâşfîn, ülkesini genişletmek için Orta Mağrip'i kontrol altına almak istemiştir.

474/1080 yılında Yûsuf b. Tâşfîn, kendisinin yönettiği büyük bir orduyla Tilimsan'a hareket etmiştir. Daha sonra Orta Mağrip'in başkentine ulaşmış ve teslim olana kadar kaleyi kuşatma altına almış ve emir el-Abbas bin Ya'layı öldürmüştür. Buraya Muhammed bin Teniğimer'i vali olarak atamış ve şehrin önüne Zenâte'nin başkentinde Murâbitları korumak için bir kale konumunda şehir yaptırmıştır. Şehre, "Takrart" adını vermiştir. Emir Yûsuf için bu şehir karargâh konumundadır. Dönüş yolunda Vacda, Tenes, Vehran, el-Venşirs ve Cezayir'e ulaşan Şelf bölgesini fethetmiştir.¹⁵⁹ Daha sonra 475/1082 yılında tekrardan Merakeş'e dönmüştür¹⁶⁰. Emir Yûsuf b. Tâşfîn, bu zaferlerle ülkesinin sınırlarını güvence altına almıştır.

4 Sebte ve Tanca'nın Fethi

Sebte ve Tanca, Gmara kabilelerinin liderliğini yapan el-Hacib bin Sekut el-Berguvati'nin kontrolü altındaydı. Murâbitlar devletine kadar hükümdarlığı devam etmiştir. Fas'ı kontrol altına alan Yûsuf b. Tâşfîn, el-Hacib bin Sekut el-Berguvati'ye; Murâbitların safına katılması için çağrıda bulunmuştur. Eğer oğlu el-Mu'iz b. Sekût kendisini engellememiş olsaydı, Yûsuf b. Tâşfîn'in

¹⁵⁷Tbn Izari el Marakşi, a.g.e., s.29.

¹⁵⁸ İbnu Abi Zer , a.g.e.,s.143 ; es- Selevi, a.g.e., s.31-32.

¹⁵⁹ es- Selevi, a.g.e., s.32.

¹⁶⁰ es- Selevi, a.g.e., s.32.

davetine icabet etmesi muhtemeldi; ancak ısrarlı tutumunu sürdürerek bu çağrıya karşı direnç göstermeye devam etmiştir.¹⁶¹

Yûsuf b. Tâşfîn, İslam'dan çıkan gruplarla savaşıma konusunda yüksek azme sahipti. İslam'dan çıkan kişilerle cihad ederek o toprakları tekrardan İslam'ın nuruyla aydınlatmak ve o toprakları içinde bulunduğu sapık akideden ve düşüncelerden kurtarmak istemiştir.

Emir Yûsuf b. Tâşfîn, Sebte ve Tanca ile savaşa girmeye karar vermiştir. Komutanı Salih bin İmran'ı on iki bin Murâbıtlar süvarilerle ve Fas, Zenâte ve diğer kabilelerden oluşan yirmi bin toplamda otuz sekiz bin kişilik ordu ile göndermiştir. Ordu, Tanca'ya yaklaşıncı seksen beş yaşına varmış olan, el-Hacib bin Sekut el-Berguvati, bütün ordusu ile onları karşılamak için yola çıkmış ve şöyle demiştir: "Allah'a yemin ederim ki ben diri olduğum sürece Tanca halkı, Lemtunilerin davul sesini duymayacak!"¹⁶²

Taraflar, Tanca'nın çevresinde bulunan Mina vadisinde bir araya geldi ve çetin bir savaş gerçekleşti. el-Hacib bin Sekut'un ölmesiyle ordu dağılmış ve Murâbıtlar hicri 471/1079 yılında Tanca'ya girmiştir.¹⁶³ Murâbıtlar, Tanca'yı, Endülüs'te haçlılar tarafından vahşice katledilen Müslüman kardeşlerine yardım etmek için bir üs edinmişlerdir. el-Hacib bin Sekut'un ölümüyle yerine keyfine düşkün, zevklere dalmış ve Sebte'de surlar arkasında kendisini korumaya alan oğlu, el-Mu'iz bin Sekut geçmiştir. 476/ 1084 yılında Yûsuf b. Tâşfîn, kendi oğlu el-Mu'iz'i, bir orduyla kendisine boyun eğmeyen tek bölge olan Sebte'yi fethetmek için göndermiştir. O dönemde Sebte, el-Hacib bin Sekut'un vefatından sonra oğlu Diyauddevle Yahyâ geçmiştir. el-Mu'iz bin Yûsuf, Sebte'yi denizden ve karadan kuşatmıştır. Denizde gerçekleşen savaş, taraflar arasında git gelli bir hal almıştır. Ancak el-Mutemed'in büyük bir gemi göndermesi ile savaş Murâbıtlardan yana ağır basmış ve kazanan Murâbıtlar olmuştur.¹⁶⁴ Diyaud-devle yenilgiye uğramış ve deniz yoluyla kaçmaya çalışmış ancak Murâbıtlar, onun peşini bırakmamış ve Diyauddevle, şehirde Dârû't-tanvir olarak bilinen bir evde sıkıştırılmış ve yakalanmıştır. Esir olarak el-Mu'iz'e gönderilmiş ve sonrasında öldürülmüştür. El-Muiz, 477/1084 yılında babasına, zafer elde ettiklerini belirten bir mektup göndermiştir.¹⁶⁵

¹⁶¹ el Halifa , *Yûsuf bin Tâşfîn*, a.g.e., s.126.

¹⁶² es- Selevi, a.g.e., s.31.

¹⁶³ Ibnu Abi Zer , a.g.e.,s.142-143.

¹⁶⁴ el Halifa , *Yûsuf bin Tâşfîn*, a.g.e., s.127-128.

¹⁶⁵ es- Selevi, a.g.e.,s.34.

Böylece Yûsuf b. Tâşfîn, Fas'tan Sahrâ sınırlarına kadar, Der'a vadisinden Akdeniz sahillerine kadar olan bölgeyi birleştirmiştir. Buna ek olarak Yûsuf b. Tâşfîn'in Orta Mağrip'ten Cezayir iline, Şelef nehrine kadar kontrol ettiği yerler eklendiğinde Yûsuf b. Tâşfîn'in gerçekleştirdiği siyasi hamlenin de ne denli büyük olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu kişi, Murâbıtlar Devletini, bir grup mücahit; o zamanın devletleriyle başa baş bir konuma getirmiştir. Yûsuf b. Tâşfîn, bununla yetinmeyerek Endülüs'e geçmiş ve burada da büyük başarılar elde etmiştir. Endülüs tarihinde çeşitli yönlerle ele alınmayı hak eden bir şahsiyettir.

Sonuç

Murâbıtlar Devleti'nin kuruluşu, daha önce Mağrip bölgesinde ortaya çıkan küçük çaplı devlet yapılarına kıyasla özgün bir nitelik arz etmektedir. Bu devlet, Fas'ın derinliklerindeki Sahra çölünden doğmuş; Malikî mezhebinin yayılması ve İslam'ın dinî gücünün yeniden ihyası doğrultusunda şekillenmiştir. Murâbıtlar, “emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker” ilkesini merkeze alan reformcu bir yaklaşım geliştirerek, dinî ıslah ile siyasal örgütlenmeyi bir araya getiren bütüncül bir davet yöntemi oluşturmuşlardır.

Hicrî V. yüzyılın sonlarında, toplumda bid'at ve inanç sapmalarının yayılmasına karşı mücadele başlatan Murâbıtlar, bu doğrultuda savaş ilan etmiş ve böylece cihad ruhunun toplumsal bilinçte kökleşmesini sağlamışlardır. Murâbıtlar'ın tarih sahnesine çıkışı, bölgedeki siyasal dönüşümün önemli bir eşiğini teşkil etmiştir. Bu süreçte iktidarın Arap unsurlardan Berberîlere geçmesi, aynı dönemde Endülüs'te Emevîlerin yıkılması ve Fatımîlerin Mısır'da hilafeti ele geçirmesi ile eş zamanlı gerçekleşmiş, böylece Kuzey Afrika ve Mağrip'teki Arap nüfuzunun gerilemesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum, yeni bir Berberî siyasi gücün yükselişine zemin hazırlamıştır.

Bu bağlamda, Batı İslam dünyasının askerî ve siyasi tarihinde önemli bir figür olarak öne çıkan Yûsuf b. Tâşfîn, Murâbıtlar Devleti'nin inşasında ve nüfuz alanının genişletilmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Onun askerî başarıları, sadece stratejik açıdan değil, aynı zamanda dinî referanslar temelinde şekillenmiştir. Yûsuf b. Tâşfîn, öncelikle Senhâce kabilelerini tek bir sancak altında toplamış; cihad ve itaat esaslarına dayalı, liyakat ve sadakatle şekillenen düzenli bir ordu kurmuştur. Sistemli bir silahlanma politikası

izlemiş, askerî ehliyeteye sahip komutanları görevlendirmiş ve böylece ordu içinde birlik ve disiplinin temellerini atmıştır.

Devletin güçlenmesiyle birlikte, Senhâce kabileleri, tarihî rakipleri olan Zenâte karşısında üstünlük kazanmış; bu üstünlük, Yûsuf b. Tâşfîn'in siyasî basireti ve askerî planlamadaki başarısı sayesinde pekişmiştir. Bölgesel bütünlüğü sağlama sürecinde, Fâs ve çevresini denetimi altına almış; Gmâra kabileleri başta olmak üzere muhalif unsurları bertaraf etmiştir. Ardından Mârakeş'i fethederek burayı başkent yapmış, Sebte ve Tanca gibi stratejik sahil şehirlerini ele geçirmiştir. Devletin doğuya doğru genişlemesiyle birlikte, Tilmisan'ın da fethedilmesi, Murâbıtlar'ın sahip olduğu coğrafi ve ekonomik tabanı daha da güçlendirmiştir.

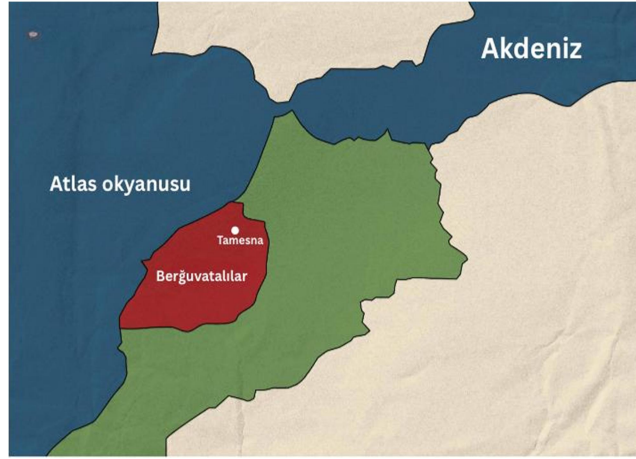
Tüm bu siyasî ve askerî başarılar, Abdullah b. Yâsîn tarafından temelleri atılan fikrî ve dinî ıslah projesinden bağımsız düşünülemez. Abdullah b. Yâsîn, Kur'ân ve Sünnet'in ihyası ile hurafe ve bâtıl inançlara karşı mücadeleyi esas alan bir dinî hareket başlatmış; bu vizyonu sahada hayata geçiren ise Yûsuf b. Tâşfîn olmuştur. O, askerî sertlik ile siyasî hikmeti birleştirme yeteneği sayesinde, çölün derinliklerinden Atlantik kıyılarına uzanan, merkezîyetçi ve güçlü bir devlet kurmuş; şeriâtı yönetim anlayışının temeli hâline getirmiştir. Bu yapı, bölgede güvenlik ve istikrarı sağlarken, Batı İslam dünyasında uzun vadeli ve derin etkiler bırakan sağlam bir siyasal birlik ortaya çıkarmıştır.

EK.1

Tâzâ krallığı (İbn Ebü'l-Âfiye ailesi)¹⁶⁶

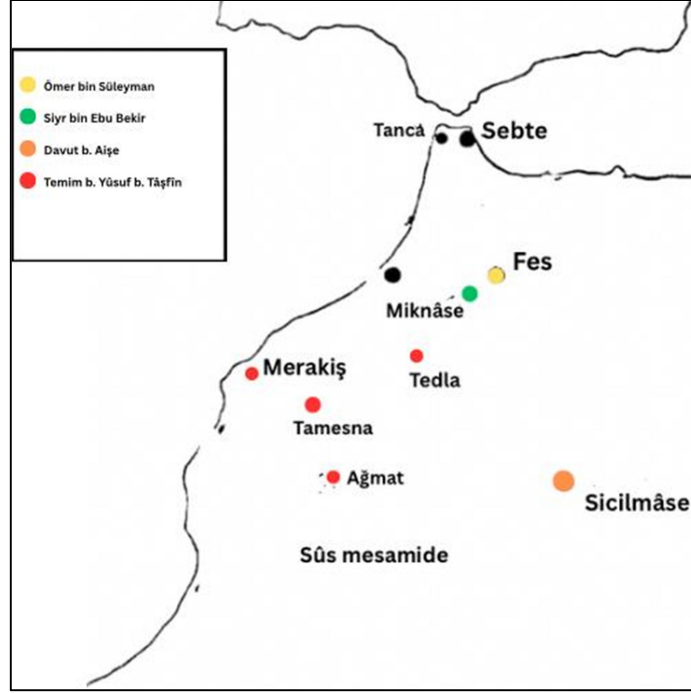
EK.2

Berğuvata Emirliği (Tamesna)¹⁶⁷

¹⁶⁶ El-Mustafâ Hamîmu, "Berâ'atu'l-Berğuvâtî min İftirâ'âtı İbn Hâvkal ve'l-Bekrî", *Hespress*, Hazîrân 2023.

EK.3

Murâbıtlar'ın liderlerinin hüküm sürdüğü bölgeler¹⁶⁸

¹⁶⁷ 'Â'id Umayra, "Ebu Bekir b. Ömer el-Lemtûnî: Râ'idü'l-fütûḥâtî'l-İslâmiyye fî İfrîkiyâ, *Nân Post*, Hairan 2024.

¹⁶⁸ Halima Naji, "Cevanib min tarih ve eser medinet Beni Mellal ve mecaâl Tadla", *mecellet Asinag*, s.15, 2020.

Kaynakça

- Annan, Mohammed Abdullah. *Devletü l İslam fî elAndalüs, Asru el-Murâbitin ve el-Muvvabidin*, 2.b., Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1990.
- Anonim, *Elhilelu l muşîyye fî zîkri elahbar elmarakşîya*, Suhil Zekkar ve Abdu lkader Zemama(düz), 1.b., Dârü erraşad, Fas, 1979.
- Aşbah, Yûsuf . *Tarib-ı Endülüüs fî 'abd-ı l-Mürâbitin ve el-Muvabhidin*, 1.c., el-merkez el kevmi lilterceme, Kahire 2014.
- Dendeş, İsmet Abdüllatif. *Devru l murâbitin fî neşri l islam fî garbi ifrikiya 430-515/1038-1121*, 1.b., Dârü l garbi l islami, Mısır 1980.
- el Halifa, Hamid Muhammed. *Yûsuf bin Tâşfîn muvabid elmagrib ve kaidu alMurâbitin ve munkiz elandalus min alsalbiin*, 1.b. Darü'l-Kalem, Dimaşk 2000.
- el Halifa, Hamid Muhammed. *İntisarat Yûsuf bin Tâşfîn 400/1009-500/1106*, 1.b., Mektebetü' s Sahaba, Şarika 2004.
- el-Kâdî, Vidad "eş-Şîa el-Becîliyye fî el-Mağrib el-Aksâ", *târîh el-Mağrib el-Arabî ve hadâratihî Kongresi* (Tunus Üniversitesi Merkez ed-dirâsât ve el-ebhâs el-iktisâdiyye ve el-ictimâ' iyye), 1.c., Tunus 1979.
- el-Mazari, *Tulu Saad as-Suud fî Ahbar vahran ve Ispanya ve Fransa*, Yahyâ Buaziz(thk), Dârü'l -Basair, 1.b, 1.c. , Cezayir 2007.
- es- Selevi, Ahmet bin Halid Ennasiri. *El-İstiksa li-Abbari'd-Düveli'l-Magribi'l-Aksa*, Cafer Ennasir ve Muhammed Ennasir (düz), 1.c, Dâru elkitab, Dârülbeyzâ 1997.
- es-Sâih , el-Hasen. *el-Hadâra el-İslâmîye fî'l-Mağrib* , 2. b., Dârü's-Sekâfe , Dârülbeyzâ 1986.
- et-Tai , Adel Avved. *"Taslih cayşi elMurâbitin"*, *Mecellet (AAM)*, 21 (2014) ,137-172.
- Hacıyat, Abdülhamid. *Tarib-i Mağrib el-Avsât es-Siyasî fî ' Ebdî'l-Murâbitîn*, 3.c., el-Müesseset el-Vataniyye lil-Kitâb, Cezayir 1984.
- Hamîmu, el-Mustafâ. "Berâ'atu'l-Berğuvâti min İftirâ'âtı İbn Hâvkal ve'l-Bekrî," *Hespress*, Hazîrân 2023.

Hasen, Ali Hasen. *el bazara elislamia fi elmagribi ve elandalus asru l Murâbitin ve almuwabbidin*, Mektebetü'l-Hanci, 1. b., Mısır 1980.

Ibn İzârî , Ahmed b. Muhammed el-Merrâküşî. *Elbayan elmuğrib fi ahbar elandalus ve almağrib*, 4.c., ihsan abbas (düz), 3.b., Dâru' s-Sakafa, Beyrut 1983.

İbin Abi Dinar, Mohammed bin Abi el Kasim. *El munis fi ahbar ifrkiya ve tunus*, 1.b., Maṭba'atu' ed-Devle et-Tunusiye , Tunus 1286M.

İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Mohammed. *Kitâbu'l-Iber ve divânu'l-mübtedei ve'l-haber fi Eyyâmi'l-Arap ve'l-Acem ve'l-Berber ve men Âsarabum min züveyi's-Sultamil- akber*. Halil Şahata, Suhail Zekkar (düz), 6.c. Dâru'l-fikir, Beyrut 2000.

ibni Ebî Zer', Ali b. Abdillâh el-Fâsi. *el-Enâsü'l-mutrib bi-ravzi'l-kartâs fi ahbâri müülûki'l-Mağrib ve târîbu medîneti Fâs*, Dârü' l-Mansur, Fas 1972.

İbnü'l-Esîr, Ali b. Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-Târîh* . Ömer Abdüsselam Tedmurî (Thk), 8.c., Dâru'l-Kitâbi'l- 'Arabî, Beyrut 2010.

Mahmud, Hasen Ahmet. *kıyam devletü alMurâbitin safha muşarîfa min tarih elmağrib fi l usur l vusta*, Dâru'l-fikiri 'l- 'Arabî, Kahire ty.

Najî, Halima. "Cevanib min tarih ve eser medinet Beni Mellal ve mecaâl Tadla", mecellet Asinag, s.15, 2020.

Nasrullah, Sadun Abbas. *Devlatu al-murâbitin fi almagrib ve elandalus abd Yûsuf Bin Tâşfîn amir alMurâbitin*, 1.b., Darü'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut 1980.

Salim, Seyyid Abdülaziz. *Tarih el-Mağrib fi el-Asr el-İslami*, Müesseset-ü Şebâbu'l-Câmia, İskenderiye 2011.

Şârîf, Ahmed. *Es-sulta ve el-muctama' bi'l-Endeliüs fi 'asr el-Murâbitîn (479 h - 539 h / 1085 m - 1144 m)*, yüksek lisans tezi, Cezayir Üniversitesi, İnsanî ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Cezayir 2008.

Umayra, Ā'id . "Ebu Bekir b. Ömer el-Lemtūnī: Râ'idü'l-fütūḥâtü'l-İslâmiyye fi İfrîkiyâ, Nûn Post, Hairan 2024.